

A román–magyar kapcsolatok katonai vonatkozásai 1940–1944 között

A román–magyar viszony már a XX. század elején is az egyik legneuralgikusabb eleme volt a kárpát-medencei népek együttélésének, vagy még pontosabban: kényszerű egymás mellett élésének rendszerében, s ezen a helyzeten az 1920. évi trianoni békeszerződés csak súlyosbított. A szinte minden lehetőségétől megfosztott, csonkolt országban a lakosság jelentős része – gondoljunk csak a több százezer erdélyi menekültre – mérhetetlen ellenszenvvel tekintett a románságra, a Magyarország kárára (is) megnagyobbodott Romániára – sajnos nem minden alap nélkül. Jelen tanulmányban azt próbáljuk néhány esemény segítségével felvázolni, hogy a két évtizednyi magyar revíziós politika után hogyan alakult a román-magyar kérdés egy alaposan sosem taglalt viszonyrendszerben, a katonai vonatkozások tükrében.

Kényszerű szövetségben

A Magyar Királyság, amely az 1938. augusztus 29-én megkötött bledi egyezmény óta fegyverkezési egyenjogúsággal rendelkezett a kisantant államaival szemben, rohamléptekkel próbálta behozni majd 20 esztendő lemaradását. Ennek eredményeként – még ha a lenti szerződés tiltotta is – a magyar politikai felső vezetés eszköztárában megjelent a háború lehetősége is, elérendő a kitűzött revíziós célokat. Bár Románia 1920 után is potenciális ellenségnek tekintette északnyugati szomszédját, a Német Birodalom Duna-medencei befolyásának folyamatos erősödése az 1940-es év derekára azt a paradox helyzeti eredményezte, hogy az egymásra acsargó Magyarország és Románia egy szövetségi rendszerben találta magát.

Írásunknak sem témaválasztása, sem pedig terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé azon folyamat bemutatását, amelynek következtében hazánk a német politika uszályába került, azonban néhány mondat erejéig rá kell világítanunk Románia hasonló sorsára, mivel annak részletei kevésbé ismeretesek a magyar köztudatban. A XIX. század közepe után létrejött ifjú délkelet-európai állam a kezdetektől fogva közismert volt hagyományos franciabarátságáról, illetve arról, hogy Franciaország minden tekintetben erős befolyással bírt Romániára. Javarészen ennek, s persze Erdély odaigérésének volt köszönhető, hogy katonai felkészületlensége ellenére 1916-ban – felrúgva a korábbi szövetséget – az antant oldalán belépett az első világháborúba. A győzelem után is töretlen volt a nyugat-európai nagyhatalom támogatása, hiszen a kisantant, amelynek a Román Királyság erős tagja volt, elsősorban francia érdekeket képviselt az Óvilág e szomorúbbik részében. A román részről történő első komolyabb bizalomvesztés az 1930-as években következett be, s ez összefüggött a revansra vágyó, új és agresszív Németország felemelkedésével, hiszen a belpolitikai zavaroktól sem mentes, dekadens francia állam, nemkülönben a düledező világbirodalmát tákolgatni próbáló Nagy-Britannia elsősorban saját, növekvő fenyegetettségével volt elfoglalva, s a német hadsereg erősödésével, sikereivel párhuzamosan egyre kevésbé foglalkozott a hozzájuk képest távoli ország gondjaival. (A földrajzilag közelebb lévő Csehszlovákiát és Lengyelországot is cserbenhagyták.) Ezzel párhuzamosan – részben a fentiek okán – az egyébként is csak látszatdemokráciát működtető Romániában egyre erősödtek a szélsőséges mozgalmak, melyek közül most elsősorban a Vasgárda térhódítására gondolunk.

A németek az első világháború előtti, s most, ha némileg változtatott formában is, de szinte újjáélesztett „Mitteleuropa”-terve igenis számolt Romániával miként Magyarországgal, Jugoszláviával, Bulgáriával is. A hitleri *Lebensraumtheorie* [élettér-elméleti egy új *Drang nach Osten* [terjeszkedés keletre] képét vetítette előre, megvalósítási formájaként pedig egy – tekintve a Harmadik Birodalom totalitáriusságát és embertelen ideológiáját – minden addiginál pusztítóbb, könyörtelenebb háború bekövetkeztét. A németek a bolszevizmus elleni harc mögötti területen, így a számukra kiemelten fontos *Südostraumban* [dél-keleti térségben] is, biztonságos ember- és anyag-utánpótlási bázist kívántak látni, hiszen szükségük volt Románia olajára, mezőgazdasági termékeire, félkész áruira, egyéb ásványi kincseire, nyersanyagaira. A többesrendűs birodalmi nyomás eredményeként 1939. március 23-án megszületett a román–német kereskedelmi szerződés, amellyel Románia valójában elismerte Németország dominanciáját. Bár a román kormány tett még egy bátortalan kísérletet, s nem egészen egy hónap múlva, április 13-án aláírta a francia–angol garanciaszerződést, ezt azonban 1940. július 1-jén vissza is mondta. Ennek közvetlen oka az volt, hogy 1940. június 27-én Románia kénytelen volt engedni a követelődő és háborúval fenyegető Szovjetunióknak, s átadni részére Besszarábiát. Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy a nyugat-európai villámháborúban ekkorra már csúfos vereséget szenvedett Franciaország nem tud segíteni Románián, a háborúban álló, s egyébként mindig is tartózkodóbb Angliának pedig kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy a Román Királyságnak hathatós támasza legyen. Július 11-én Románia kilépett a Népszövetségből, majd a július 4-e óta miniszterelnök Gigurtu 13-án bejelentette csatlakozási szándékát a tengelyhatalmakhoz. Az előkészítő tárgyalások után Románia november 20-án csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. (Magyarország is ugyanezen a napon tette ugyanezt.) Eddig az időpontig az ország elvesztette 1920 utáni területének egyharmadát, s hatmillió lakosát, hiszen az augusztus 30-i második bécsi döntés és a szeptember 7-i craiovai egyezmény értelmében Magyarországhoz került vissza Észak-Erdély, Bulgáriához pedig Dél-Dobrudza. Az a felettébb furcsa helyzet állt elő, hogy egyrészt két olyan ország, mint Románia és Magyarország, amelyek mondhatni ösellenségnek számítottak, szövetségessé lettek (legalábbis papíron), másrészt pedig Románia – jobb lehetősége nem lévén – attól a hitleri Németországtól várta sérelmeinek orvoslását, amelyiknek azok legnagyobb részét éppen köszönhette.¹

Készülődés a háborúra – sűrlődások a határ mentén

Most azonban lépünk még vissza egy picit az időben, s vizsgáljuk meg azt, hogy a hadseregét fejlesztő Magyarország – túl a felvidéki bevonuláson és a kárpátaljai fegyveres akción – miként készülődik a további elcsatolt területek visszavételére, ha kell, háború árán is. Erre az első lehetőség 1939 őszén adódhatott volna, hiszen a német–lengyel háború első napjaiban Románia ismét mozgósított, kitűnő ürügyet teremtve Magyarország számára ahhoz, hogy ugyanígy cselekedjék, amit nem is mulasztott el. A Honvéd Vezérkar főnöke, a harcias Werth Henrik gyalogsági tábornok elképzelhetőnek tartotta, hogy a magyar csapatok egy önálló hadjárat során, vagy akár a Wehrmachttal együtt elfoglalják Erdélyt. Ezért a német diplomáciának nem kevés erőfeszítésébe került, hogy az esetlegesen bekövetkezendő magyar–román háborút megakadályozza.

Ha csökkent is a térségbeli „kisháború” veszélye, a kérdés megoldásának igénye nem került le a napirendről. 1940. április 17-én Teleki Pál gróf, miniszterelnök levelet írt Hitlernek, javasolva egy olyan német–olasz–magyar háromoldalú tanácskozást, amelyen többek között megbeszélhetnék a továbbra is meglévő területi problémákat. A birodalmi kancellár május 14-én adott választ, melyben kifejezésre juttatta a Teleki által felvetett egyeztetés szükségtelenségét, s hangsúlyozta, hogy a közép- és délkelet-európai térségben a legteljesebb nyugalmat kívánja, s hogy Magyarország esetleges katonai akciója Románia ellen teljességgel ellentétes a német érdekekkel.² Mivel azonban a nyugati hadjárat kezdetekor a román hadsereg hadiállományra emelte Erdélyben állomásozó csapatainak létszámát, sőt, a Regátból folyamatosan szállított oda

¹ Rotschild, Joseph: Románia története a két világháború között. Szeged, 1995, József Attila Tudományegyetem Történelem Diákkör

kiadványa kéziratként, 47–49. o., továbbá Balogh László: Románia története. Budapest. 2001, Aula, 94–97. o.

² 1940. április 9-én kezdődött a Dánia és Norvégia, május 10-én pedig a Belgium, Hollandia és Franciaország elleni hadjárat.

újabb alakulatokat is, azért a németek kifejezett szándéka ellenére május 13-án a honvédség is részlegesen mozgósította előbb három (székesfehérvári II., kassai VIII. és a gyorshadtest), majd május 20-ától még két hadtestét (szombathelyi III. és pécsi IV.). Ezek békehelyőrségükben maradtak, csak a gyorshadtest seregtestei kerültek kihelyezésre, részben a magyar–román határ közelébe.³

Amikor június 26-án a Szovjetunió felszólította Romániát a besszarábiai és bukovinai területek átadására, akkor a magyar kormány a kommunista nagyhatalommal való közös fellépéstől ugyan elhatárolta magát, de elhatározta, hogy délkeleti szomszédjától követelni fogja területi igényeinek kielégítését. Miután a felszólításnak – egyéb lehetősége nem lévén – engedelmességet a román kormány, akkor a 27-én összeülő Legfelső Honvédelmi Tanács döntött a honvédség teljes mozgósításáról, valamint a szegedi V. és debreceni VI. hadtestek, továbbá a határvédelem csapatok határra történő felvonultatásáról. A további csapatmozgások 1940. július 2-án kezdődtek, és 10-ére be is fejeződtek, így a március 1-je óta működő három hadsereg-parancsnokság alárendeltségébe beosztott seregtestek elfoglalták kijelölt körleteiket Szegedtől Terebesfejérpatakig, végig a magyar–román határ teljes hosszában.⁴

Bár hol felerősödött, hol pedig ismét csökkent a magyar–román fegyveres konfliktus lehetősége, a határövezetben ebből mit sem éreztek a szolgálatot teljesítő magyar határvédelem- illetve román gránicsárcsapatok.⁵ A magyar–román határon lezajlott incidensek száma 1938 végétől fokozatosan emelkedett. 1940. szeptember 5-ig 72 rendellenes határesemény történt, melyet a legtöbb esetben fegyverhasználat is követett. Ezen kisebb összetűzések következtében 10, s valószínűsíthetően még további kilenc román és két magyar állampolgár vesztette életét, s kilenc román és 17 magyar katona vagy polgári személy került a másik fél fogságába. A román sebesültek száma három, a magyaroké hat fő volt. A diplomáciai jegyzékváltást eredményező esetek között akadt egészen ártatlan is, amikor csak a határvonal véletlen áthágása történt, de kisebb fegyveres összetűzésekre is sor került, melyek során a szomszédos román gránicsár- (határőr-) és magyar határvédelem őrsök legénysége kézfegyverekkel szabályos tűzharcot vívott, s elfoglalták, felgyújtották vagy lerombolták egymás szálláshelyeit. A villongásokért – a korabeli magyar dokumentumok szerint – 22 ízben a honvédség, 50 alkalommal a román haderő volt a felelős.⁶

Nincs lehetőségünk arra, hogy minden esetet részletesen bemutassunk, de egy jellemző történetet mindenképpen fel kell tárnunk. 1940. július 8-án a 3. hadsereg parancsnokság I. b. (hírszerző és kémelhárító) osztálya bizalmas értesülést kapott arról, hogy másnap hajnalban a 24. határvédelem zászlóalj szakaszán a szembenálló román csapatok incidenst fognak provokálni. Erről a hírről az osztály azonnal értesítette az éppen – a korábbi határsértések miatt – Técsőn tárgyaló határközi bizottság magyar tagjait, az illetékes zászlóalj parancsnokát⁷ és a 24. határvédelem portyázó század parancsnokát⁸. A várható támadásra vonatkozóan a hadsereg parancsnokság I. a. (hadműveleti) osztálya a szükséges parancsokat kiadta. Az információ hitelesnek bizonyult, mivel a románok hajnali 01 óra 15 perckor, előzetes fényjelzések után több géppuskából tüzet nyitottak Kistarna községre és az ott szolgálatot teljesítő útellenőrző járőrre. Egy csoport megrohanta a 24/1. határvédelem őrs őrházát, s arra két kézigránátot dobott. A közelben elrejtett járőr azonban a támadást visszaverte, a román katonák elmenekültek. Ezután még két órán át a határ túloldaláról lőtték a románok magyar területre. Magyar részről az ellenségre való tüzelés csak addig tartott, ameddig azok számukra idegen területen, vagyis a határ innenső oldalán tartózkodtak. Ugyanekkor innen néhány kilométerrel feljebb a Tisza mentén ugyancsak támadás érte a magyar határvédelem csapatokat. A 24/4. határvédelem őrs Visk–Kistécső úton tevékenykedő útellenőrző járőrért érte tűzrajtaütés. A több irányból vezetett géppuskatűz fedezete alatt a románok megrohanták a járőr őrházát, amely üres volt. Az ott található két vaságyat magukkal vitték, majd az épületet felgyújtották. A gyújtogatás után a járőr az őrházat visszafoglalta, a tüzet

³ Dombrády Lóránd – Tóth Sándor: *A Magyar királyi Honvédség 1919–1945*. Budapest, 1987, Zrínyi, 149–151. o.

⁴ Uo. 152. o.

⁵ Grániceri = határőr.

⁶ A Hadtörténelmi Levéltár (HL) román–magyar viszonytal kapcsolatos iratainak jegyzéke 1938–1945 I–II. kötet. (Levéltári segédkönyv, összeállította dr. Bonhardt Attila alezredest.) I. köt. 61–87 o. Szükséges megjegyezni, hogy a fegyverhasználatok felelősségének kérdése, tekintettel az eltelt időre és az egyoldalú forrásbázisra, nehezen volt megállapítható, így a tévedés lehetősége fennáll. A szárazföldi határesemények mellett történtek még légi határsértések is, de azok számát és körülményeit tisztázni végképp lehetetlen.

⁷ Nemes mraclini Krisanich Andor alezredest.

⁸ Molnár Andor századosról van szó.

eloltotta, azonban a tetőzet így is leégett. A tűzharc itt kora reggelig, egészen pontosan 05 óra 30 percig tartott. Egyik incidensben sem történt veszteség magyar részről, a honvédek nem lépték át a határt.⁹

Nem csak azért választottuk ismertetésre ezt a határeseteményt, mert hasonlóak tucatjával történtek akkoriban, s ezért a „cseppben tükröződik a tenger” elve érvényesül, hanem azért is, mert egy érdekes momentum révén kicsit többet tudhatunk meg e fegyveres összetűzés háttéréről, mint a többi esetekben. Ugyanis július 9-én délelőtt, tehát már a „csetepaté” után, egy csapzott fiatalembert kísérték a 24. határvidéki zászlóalj Huszton lévő parancsnoksági épületébe, ahol egyúttal a portyázó század parancsnoksága is székel. Elmondása szerint besztercei születésű, evangélikus vallású volt, polgári foglalkozása pék. A szász nemzetiségű fiatalember a román hadsereg katonájaként teljesített szolgálatot. (Jellemző, hogy az esetről szóló magyar jelentésben „oláh katona” szerepel.) A nyilván magyarul is jól beszélő katona elmondta, hogy csapatteste, a román 7. hegyvidéki ezred 15. hegyvidéki zászlóalja¹⁰ a Tisza bal partja fölött emelkedő Rotundilor nevű hegyen volt állásban. Szakaszával július 6-án éjjel a román oldalon fekvő Kistécsőtől 2–3 óra járásnyira emelkedő Fengel 985 magassági ponton lévő állásba kellett átmennie. Onnan 8-án este negyedmagával leküldték Kistécsőre, az ottani gránicsárórs megerősítésére. A román határőrök előtte beszélték, hogy az az ezredes, aki a técsői határközi bizottság román delegációját vezette, azt mondta, nem sikerült a magyarokkal dűlőre jutni. Ezért elrendelte, hogy az éjszaka folyamán az egész, alárendeltségébe tartozó határszakaszon a gránicsárók és a csendőrök támadjanak. Ha őrsüket védendő a magyarok esetleg ellentámadást kezdenének Técsőnél, akkor azt a helyi román erők tartsák fel addig, míg az erősítés megérkezik. Az erősítésnek természetesen magyar területre is be kellett volna hatolnia, üldözvén a magyar csapatokat. Ezzel a hírrel a két fél közül nyilván inkább a magyarokhoz húzó szász katona mielőbb át akart jutni a magyar csapatokhoz. Ez csak akkor vált számára lehetségessé, amikor reggel, az egész éjszaka tartó készenlét és lövöldözés miatt ébren lévő gránicsárók elaludtak. Ekkor kilopózott a Tisza-partra, levetette román egyenruháját, s átúszott a folyó túlsópartjára, mely már magyar föld volt.¹¹

Atrocitások az erdélyi bevonulás során

A térségben békét akaró Németország nem nézhette tétlenül a háború kockázatával járó, egyre fenyegetőbb helyzetet. Így a román fél által kért, Magyarországot is némiképp megnyugtató, de valójában leginkább a pillanatnyi német érdekeket szolgáló második bécsi döntés¹² megakadályozta a magyar–román összecsapást. Így 1940. szeptember 5-én kora reggeltől a honvédség eredetileg támadásra felkészült alakulatai a visszaitélt egykori magyar területekre megkezdték a bevonulást. Ezen művelet során történtek olyan események, amelyek nem tettek jót a két nép és a két állam közötti, egyébként sem felhőtlen viszonyak.

Szükséges leszögeznünk, hogy a magyar fegyveres erők nem egy olyan akcióra készültek, amelynek során lehetőleg minél többször provokálni fogják majd a visszatérő területek román népességét, hanem éppen ellenkezőleg. Legalábbis a központi akarat ez volt, amint azt jól példázza a Kormányzó hadparancsa¹³

⁹ HL Vezérkari Főnökség iratai (VKF.) 1. o. 4169/eln.-1940. sz.

¹⁰ A csapattest megnevezése pontosításra szorul. A M. kir. Honvédség kárpátaljai hadműveletének kezdetekor, 1939. március 15-én mozgósították a román hegyihadtestet. 2. vegyes hegyvidéki (Brigadă 1 Mixtă Munte) az akkor megalakított „Máramaros csoport” (Grupul Maramureș) részeként éppen a Tisza túlsópartjára, a magyar Kárpátaljával szembeni hegyes területre lett kihelelyezve. Ekkor és a mozgósítás után sem léteztek hegyvidéki ezredek a román hadseregben, helyettük az ezredszintű köteléknek tekinthető két zászlóalj hegyvidéki csoportok álltak hadrendben. A 2. vegyes hegyvidéki békéidőben a 4. (7. és 8. hegyvidéki zászlóaljak) és 5. hegyvidéki csoportból (9. és 10. hegyvidéki zászlóaljak), a 2. hegyvidéki csoportból (2. hegyvidéki, 4. és 5. hegyvidéki osztályok), valamint az 1. hegyvidéki zászlóaljból állt. Mozgósítás után állt fel 7. hegyvidéki csoportja a 15. és 16. hegyvidéki zászlóaljakkal. Lásd erről Pricop, Vasile – Suman, Gheorghe: *Istoria Vânătorilor de Munte din Armata Română*, (București, é.n. Editura Militară), 78–80. o.

¹¹ HL VKF. 4169/eln. 1. – 1940. A 3. hadsereg parancsnokság jelentése a kistamai és técsői határincidensekről.

¹² Az olasz–német döntőbírói határozat 1940. augusztus 30-án született meg a bécsi Belvedere-palotában, s a lehetőségekhez képest viszonylag igazságos területi megosztást eredményezett.

¹³ „Honvédek! A trianoni igazságtalanság egy újabb része jóvátételt nyert. Indulunk, hogy újból birtokba vegyük ezeresztendő jussunk egy újabb részét. Felszabadulást viszünk 22 év óta rabbilincsből élő erdélyi magyar testvéreinknek és szeretetei a határainkon belül élő, hozzánk hű nemzetiségeknek. Ezt tartásuk szem előtt, amikor elindultok Isten és a Haza nevében: Előre a Keleti-Kárpátok gerincéig! Gödöllő, 1940. évi szeptember 3. napján. Horthy s. k.” vitéz Bartha s. k.”

is, melyet a határnál várakozó csapatoknak kivétel nélkül kihirdettek. Hogy nem minden e parancs szellemében történt, abban mindkét fél hibás, s talán a magyar fél inkább elmarasztható, mivel 1940 szeptemberében a Romániától elszakadó erdélyi földön Magyarország reguláris katonai ereje, a m. kir. honvédség (továbbá a m. kir. csendőrség és a m. kir. rendőrség) képviselte a fegyveres hatalmat a polgári lakossággal szemben, s mint ilyenek, jóval nagyobb a felelőssége e hatalommal való esetleges visszaélés tekintetében, mint amilyen mértékben felelősségre vonhatóak azok a nem ritkán sorozatlövő fegyverekkel is ellátott román civil személyek és csoportok, akik és amelyek agresszíven – s tegyük hozzá: meggondolatlanul – léptek fel a magyar katonasággal szemben, s nyilvánvalóan nem képviselték a teljes, több mint egymillió lelket számláló, magyar fennhatóság alá kerülő román lakosság véleményét és hozzáállását. Ez még akkor is így van, ha a magyar fegyverhasználatot szinte minden esetben orvlövész tevékenység váltotta ki.

Mire azonban ez bekövetkezett, itt-ott már egy-egy fegyver eldőrdült, pedig még meg sem kezdődött a visszakapott területek katonai birtokbavétele. Szeptember 2-án Bihardiószezen a román katonák magyar parasztoknál raboltak, s a vagyonukat védelmezni akarók közül két embert agyonlőttek, többeket megsebesítettek. Ugyanezen a napon a Szatmárnémetiből Darviba vezető úton magyarok tüntettek a román katonaság erőszakoskodásai ellen. Ott is két főt lelőttek, hármat megsebesítettek a puskatűzzel felelő román erők.¹⁴ Máramarosszigeten katonák és felfegyverzett román polgári egyének raboltak és erőszakoskodtak. A helyőrség egy századosa 300 katonával tüzelőállást foglalt a város szélén, s megüzente, ha nem fizetnek részére 11 millió lej hadisarcot, akkor lövetni fog.¹⁵

A Honvéd Vezérkar főnöke szeptember 3-án meghatározta az Erdélyt megszálló csapatok részére követendő irányelveket, melyek szerint a legfontosabb jellemző a rend és a fegyelem legyen. Az irat felhívta a figyelmet, hogy a műtárgyak, üzemek, stb. őrzésére visszahagyott román katonákat meg kell óvni a lakosság bosszújától, s ezeket a katonákat az idegen államok fegyveres testületeit megillető bánásmódban kell részesíteni. A magyar és német nemzetiségű lakossággal a legnagyobb szeretettel kell bánni. A román ajkúakkal való bánásmód „minden esetben kimért és korrekt” legyen, s a „magyar katonához méltó emberséggel jellemezze”. Elrendelték, hogy előttük (sic!) az „oláh” szót ne használják, hanem helyette a „román”-t. Esetleges ellenállást vagy fegyveres ellenszegülést a legnagyobb szigorral le kell törni, különösen, ha az román vagy kommunista elemektől indul ki. A román lakossággal az érintkezést csak a legszükségesebbekre kell korlátozni, nehogy összetűzés legyen.¹⁶

Ebben az intézkedésben már tapasztalható a románság részére történő hátrányos megkülönböztetés, miként egy következőben is, de nem ok nélkül. A katonai hírszerzés bizonyára alapos információkkal rendelkezett, amikor felhívta a figyelmet a merényletek lehetőségére, az aknamentesítés szakszerű végrehajtására, a leendő szálláskörletek, kutak és műtárgyak alapos ellenőrzésére. A kémvédelmi szerveknek – oltalmazandó a felszabadított és az új határ túloldalán maradt magyar lakosságot egyaránt – fel kellett készülniük a románság köréből történő egyéni vagy csoportos túszedésre is.¹⁷ Sorolhatnánk még néhány esetet, de – bár nem vagyunk bővében a forrásoknak, s különösen a román forrásoknak nem – úgy gondoljuk, a lényegre rávilágítottunk. Ezért nézzük most a magyar „fekete krónikát”.

Általában az volt a jellemző, hogy az egy-egy községbe megérkező honvédeket a magyar lakosság kitörő örömmel, a szász inkább mérsékelt lelkesedéssel, vagy éppen hűvösen fogadta. A románságnál az érzelmi megnyilvánulások legszélesebb skálája volt tapasztalható. Félelem vagy félelemmel vegyes kíváncsiság éppúgy előfordult, mint kifejezetten ellenséges, gyűlölködő hangulat vagy szívélyes vendéglátás. A katonai vezetés már a bevonulás első napjaiban látta, hogy az egyik legveszedelmesebb vidék a Szilágyság. A lankák közötti és a Meszes-hegységben meghúzódó völgyek számos vegyes vagy színromán lakosságú falut rejtettek. A Szilágyság erős bázisa volt a vasgárdista mozgalomnak, s mivel Iuliu Maniu szülőhelye, Badacson község is itt található, ezért a terület a fanatizált Maniu-gárda melegágya is volt egyben.¹⁸

¹⁴ HL VKF. 4.668/4600/el. 1.-1940. Jelentés román katonaság magyarok elleni erőszakos cselekedeteiről.

¹⁵ HL VKF. 4.668/4603/el. 1.-1940. Román panaszok. Melléklet a román–magyar bizottság 4. ülésének jegyzőkönyvéhez.

¹⁶ HL VKF. szám nélkül/el. 1.-1940.

¹⁷ HL 2. hadsereg 1002/I. b.-1940. A III. hadtest kémvédelmi intézkedése.

¹⁸ HL I. hadtest 44.993/el.-1940. A 2. gyalogdandár parancsnokság véleménye.

Magyar részről az első súlyos vérengzés 1940. szeptember 9-én történt a Zilah és Felsőegregy közti Ördögkúton. Nyilvánvalóan rontotta a honvédek hangulatát, hogy ezen a napon a különféle oszloprészeket és a csapatvonatokat már reggeltől fogva több helyen tűz érte a Zilahról kiinduló hegyi műúton. A faluba beért, s már a házak közt menetelő debreceni 22. határvadász zászlóalj a görögkeleti templom tornyából hirtelen géppuskatűzet kapott, amelynek számos halálos áldozata volt.¹⁹ Nemcsak a templomtornyból, de a falu szélső házaiból is jöttek lövések, amelyek a falu széle fölötti erdőkből kilépő, s lefelé szökellő, kúszó honvédekre irányultak.²⁰

Vértes Béla főhadnagy, a községen már áthaladt, ugyancsak debreceni 11/1. puskásszázad parancsnoka is hallotta hátulról a lövéseket. Majd látta, amint Lakatos Géza főhadnagy, a 22. határvadász zászlóalj kerékpáros századának parancsnoka előrehajt. Megállítja, s tudakolja tőle, hogy mi történt. „Bokáig gázoltam a vérben! A pápa egész családját felkoncoltuk!” – kiáltotta Lakatos magából kikelve. Vértes megdöbben kérdésre csak annyit tudott mondani, hogy zászlóaljukat a templomtornyból meglövéldözték, mire a zászlóaljparancsnok, Ákosi Károly alezredes megrohantatta egységeivel a templomot és a parókiát, és az ott találtakat felkoncoltatta.²¹ Több egybehangzó állítás szerint a templomtornyba felcipelt géppuskát az ortodox lelkipásztor leánya működtette. Amikor a csapatokat tűzrajtaütés érte, azok között a zavar és a pánik uralkodott el, s löni kezdtek a házak között futkosó civilekre is, akik zöme nyilván nem tudhatott a készülő orvttámadásról, s akik maguk is megrémültek a történet hatására. Román adatok szerint 263-an sebesültek és haltak meg ekkor, az azonosított halottak száma 68 fő, közöttük gyermekek is. Egy magyar forrás szerint mintegy 80 fő volt a meghalt román falusiak száma.²² A történet egy változata szerint, amikor a templomtornyban lévő három embert elfogták, kiderült, hogy még a kivonulás előtt román tisztek bujtottak fel őket e cselekedetre, amit neveztek be is vallottak.²³ Két nappal később, szeptember 11-én Debren községben is lelőttek egy embert a magyar katonák. Nevezett személy nekiment a feladatot végző honvéd járőr egyik tagjának.²⁴

A másik nagyon súlyos esemény Szilágyiipp faluban következet be a szeptember 13-ról 14-re virradó éjjelen. Szeptember 13-án a szilágysomlyói járás katonai parancsnoka és a helyi csendőr szárnyparancsnok jelentette, hogy Alsó- és Felsőkaznacs, Márkaszék, Porcz, Lecsmér, Somály és Kémer területén felfegyverzett románok garázdálkodnak. A II. hadtest vezérkari főnökének adatai szerint a Szilágysomlyó környéki erdőkben mintegy 80–100 főnyi a fegyveres román polgári egyenek száma. Ezen információk alapján a 2. gyalogdandár parancsnokságnak elrendelték a kérdéses terület átfésülését, a fegyveres ellenállás letörését. A karhatalmi csoportot a budapesti 32. gyalogezred állományából szervezték meg. 17 órakor a dandárparancsnokság jelentést kapott, hogy a Szilágysomlyóról Szilágynagyfaluba vezetéket fektető távbeszélő járőr többször tüzel kapott az erdőből. Ekkor már útban volt Ipp felé a Bedő Zsolt főhadnagy parancsnoksága alatt álló karhatalmi század, hogy ott házkutatást tartson. Útbaindítása előtt Bedő főhadnagy Nagyfaluban olyan eligazítást kapott, hogy menetcélja az a falu, ahol napokkal azelőtt egy almáskosárba rejtett pokolgép, amelyet egy román ember adott fel egy országos járműre, megölte egy másik alakulat három honvédjét. (Ez valójában rémhír volt: a katonák néhány helytelenül szállított kézigránát robbanása miatt haltak meg.) A községbe beérve, s ott házkutatást végrehajtva 18 nem helybeli személyt találtak. A fegyveres vasgárdistagyanús elemek szökést kíséreltek meg, így közülük 16 főt lelőttek, két ember elmenekült. Bedő százada éjszakára az iskolában szállásolt el. A harcjelentés szerint szeptember 14-én hajnali három óra körül a nyugvó karhatalmi csoport az utcáról golyószóró-, puska- és pisztolytűzet kapott, amelyet a honvédek viszonoztak, „s ekkor, valamint az üldözés során az ellenség 152 halottat veszített.” Ez a valóságban azt jelentette, hogy a házról-házra járó, részben pánikba esett járőrök válogatás nélkül lőttek le férfit,

¹⁹ A megölt határvadászok számára vonatkozó pontos adatok sajnos a mai napig nem kerültek elő.

²⁰ HL VKF. 4.646/el. 1.–1940. Jelentés az Ördögkút környéki eseményekről; Tanulmányok gyűjteménye (TGY) 3456/3 80–81. o.; HL TGY 3548, Jani István hadapród őrmesternek, a 7. gyalogdandár összekötő tisztjének visszaemlékezése az ördögkúti eseményekre; TGY 3233, Polgár Jánosnak, a 4/111. gyalogzászlóalj katonájának visszaemlékezése katonaidéjére 1940–1943 3–4 o.

²¹ HL TGY 3456/3 81.o.

²² HL TGY 3224, Skulthéty Ede huszár főhadnagy leírása az ördögkúti eseményről; Terror..., i, m 73–78 o

²³ HL TGY 3224.

²⁴ HL I. hadtest 44.993/el. –1940. A 2. gyalogdandár parancsnokság jelentése az erdélyi bevonulás során történt fegyverhasználatokról.

asszonyt, gyermeket és öreget. Somlyócsehiben 14-én egy főt, másnap a Felsőkaznacs és Szilágycseres környéki erdőkben 55 embert lőttek agyon lefegyverzés, illetve szökés közben. 16-án Halmosdon ismét egy román férfit, 18-án Kémernél pedig négyet lőttek agyon menekülés közben. Az utolsó, bevonuláshoz köthető, dokumentált fegyverhasználat során a mezőségi Omboztelkén dörögtek a puskák. Ott 11-en hal-
tak meg, köztük asszonyok és gyermekek is.²⁵

Elmondható, hogy a fentebb említett esetek során a megtorlás többnyire elhamarkodott volt, s túlzott méretű. Központi utasítás a román nemzetiségű polgári lakosság tömeges irtására nem volt, ezért úgy Ördögkút, mint Szilágyp és Omboztelke esetében a helyszínen intézkedő egyszemélyi parancsnok fe-
lelőssége állapítható meg. Azonban azt is látni kell, hogy a bevonulás mintegy kéthetes időtartama alatt három hadsereg sok tízezer katonája vett részt a több mint 43 000 négyzetkilométeres terület birtokbavé-
telében, ahol jóval több mint ezer visszacsatolt települést kellett megszállni. Ezt tekintetbe véve arányaiban elenyésző volt a megtörtént fegyverhasználatok száma. A honvédség alakulatai fegyelmezetten, zömében kilengésektől és incidensektől mentesen érték el 1940. szeptember 13-án az új-régi országhatáron belül fekvő legkeletibb települést, Sósmezőt.

Erdélyi románok a honvédségben

Észak-Erdély visszacsatolásával több mint egy millió román nemzetiségű ember került Magyarországhoz, s a férfilakosság sorköteles részének természetesen szolgálatot kellett teljesítenie a hon-
védségben. Kezdetben – az ún. védett alakulatokat leszámítva – normál csapattestekhez vonultak be, gya-
logságához, tüzérséghez, utászokhoz, vonathoz, mint bármely más hadköteles. Legfelsőbb rendelkezésre a testőrséghez, páncélosokhoz, lovasságához, híradókhoz, a légierőhöz, ejtőernyősökhöz, az erődcsapadok-
hoz és a határ vadász portyázó osztályokhoz, illetve a zászlóaljok határszolgálatos részeihez magyarokon és németeken (svábokon és szászokon) kívül más nemzetiségűt behívni nem volt szabad. Az 1941-től kezdődően hadműveleti területre irányított seregtesteknél szolgáló nem magyar anyanyelvűek, így tehát a románság is, százalékarányban úgy voltak jelen a többséget alkotó magyarokhoz képest, amely megfelelt az ország egészére vonatkoztatott arányszámoknak.

A csapatoktól sok panasz érkezett a román bakákra, egyrészt mert igen nagy hányaduk nemhogy gyengén, de semennyire nem beszélt magyarul, másrészt hogy sokan oly alacsony fokán álltak az általános intelligenciának, hogy e két ok következtében nehezen, vagy egyáltalán nem voltak kiképezhetőek. Ezért többnyire máhásállat-vezetőként, vagy istállószolgalatra alkalmazták őket. Az idegen közeg és román mivoltuk miatti gyakori megaláztatásuk miatt viszonylag nagy volt a szökések száma. Az 1941–1944 közötti időszakban a IX. hadtest különböző csapataitól és intézeteitől megszökött honvédek több mint 70 %-a román nemzetiségű volt.²⁶ Ezen okoknak együttesen volt köszönhető, hogy 1942–1943-tól kezdve egyre több románt már ún. nemzetiségi munkásszázadokhoz hívtak be. A négyjegyű, többnyire 5000 fe-
letti hadrendi számokat viselő alosztályok száma 1944. nyár végéig folyamatosan szaporodott, s az ország egész területén végeztek sánc- és állásépítési, erődítési, romeltakarítási munkálatokat. Persze számos példa volt arra is, hogy rendes katonai kötelékben kitűnően megálltak a helyüket úgy békében, mint a harctéren, s tisztési rendfokozatokat vagy legénységi kitüntetést szereztek.

Már 1941-ben elrendelték, hogy a román nemzetiségű saját szökevények, ha megkerülnek, s bizonyíthatóan „odaát” voltak, azonnal a hadtestparancsnokság I. b. (hírszerző és kémelhárító) osztályához, vagy a legközelebbi tisztii „K” (kémelhárító) kirendeltséghez kell előállítani, mivel fennáll a veszélye annak, hogy a román hírszerző szervek beszervezhetik őket.²⁷ Hogy ez az intézkedés nem volt alaptalan, azt Sztán Péter honvéd esete is egyértelműen bizonyítja. A kapnikbányai születésű, görög katolikus vallású 22 éves fiatalember 1942-ben a 27/I. székely honvéd gyalogzászlóaljnál teljesítette tényleges katonai kötelezettségét. Augusztus 15-én rendes szolgálati helyéről, az 1. puskás századtól két társával megszökött, s másnap

²⁵ Uo. és HL 2. hadsereg 1.437/1. b.-1940.

²⁶ HL IX. hadtest iratanyaga. Hadtestparancsnoksági parancsok, 1941–1944.

²⁷ HL IX. hadtest, 56. sz. bizalmas hadtestparancsnoksági parancs, 194.1

éjjel átment a határon. A román határőröknél jelentkezett, akik Brassóba kísértették. Ott a román katonai hírszerzés egy őrnagya kihallgatta, s neki csapatteste számozására, elhelyezésére, fegyverzetére, felszerelésére, létszámára, továbbá a Sepsiszentgyörgy helyőrségben állomásozó egyéb alakulatokra vonatkozó, katonai titkot képező adatokat mondott el. Ezután nevezett Bukarestbe, majd onnan Lugosra irányították, ahol román nemzetiségű és katonaköteles lévén, beosztották egy gyalogezred kötelékébe. Tapasztalva azonban a rossz bánásmódot és a gyenge élelmezést, a szerencsétlen szökevény úgy elöntött, hogy visszatér Magyarországra. Román csapattestétől eltávozva 1942. szeptember 20-án kísérelte meg a határon történő visszajutást, de a kolozsvári 60/2. határvadász portyázó század járőre elfogta. Mivel büntették háború idején követte el, de töredelmes bevallást tett, a budapesti honvéd törvényszék mint ítélobíróság 1943. július 26-án, tekintetbe véve a vádlott „megbánást mutató magatartását, feddhetetlen előéletét s alacsony értelmi és erkölcsi fejlettségét” 15 évi fegyházra ítélte.²⁸

A honvédség azért több olyan lépést is tett, amellyel igyekeztek elviselhetőbbé tenni a román nemzetiségűek számára a katonai szolgálatot. Így például számos parancsot adott ki a vezérkar főnöke, amelyekben a legerélyesebb hangon követelte meg a románokkal való emberséges bánásmódot, s megtiltotta az „oláhozást”. A tisztképző akadémiákon 1939-től elrendelték, hogy a leendő hivatásos tisztnek az egy világnyelv mellett legalább egy nemzetiségi nyelvet (románt, szlovákot, ruszint, vagy szerbet) is kötelezően tanulnia kellett, hogy csapathoz kikerülve meg tudja magát értetni a nem magyarul beszélő honvédekkel is. További pozitívumként kell elkönyvelni, hogy a hadművelleti területről erdélyi kórházakba hátrakerült, vagy békehelyőrségben, gyakorlat közben megsebesült román nemzetiségű, görögkeleti vagy görög katolikus vallású honvédek részére a IX. hadtestparancsnokság a lelki gondozást minden esetben megszervezte.²⁹ Ugyanakkor az is igaz, hogy – bár 1940–1945 között több tízezer román nemzetiségű férfi szolgált a magyar haderőben – román görög katolikus vagy görögkeleti tábori püspökséget nem hoztak létre a m. kir. honvédségnél.

Határszolgálat, további incidensek

Az erdélyi részeken 1943 végén 75 határvadász őrs, 16 határvadász tiszti őrs, s ez utóbbiak alárendeltségében 46 kisőrs működött.³⁰ Az őrsökön teljesített szolgálat az egyik legkeményebb katonai szolgálat volt, különösen a magas hegyek között meghúzódó őrsökön, s még inkább az ezekhez tartozó kisőrsőkön, ahol a meghatározó tényezőnek a nehéz terep és a viszontagságos időjárás mellett az elszigeteltség számított. A szorosok, hágók kivételével ezek az őrsök lakott területektől, utaktól távol estek, a kisőrsök minden esetben. Míg egy határvadász őrsöt általában hivatásos határvadász tiszthelyettes irányított, a hegyi őrsök szinte kivétel nélkül ún. tiszti őrsök voltak, parancsnokuk többnyire tartalékos, vagy továbbszolgáló zászlós, de volt példa a Ludovikát végzett hadnagyra és hivatásos tiszthelyettesre is. Létszámuk 15–70 fő körül mozgott a hely fontosságának függvényében, továbbá, hogy béke- vagy hadiállomány volt-e elrendelve. Az őrsökhöz tartozott egy hivatásos tiszthelyettes, mint őrsparancsnok-helyettes, egy hivatásos határvadász nyomozó tiszthelyettes, akiket külön tanfolyamokon készítettek fel erre a speciális feladatra, s egy hivatásos vagy továbbszolgáló írnok tiszt vagy tiszthelyettes. A legénység kizárólag alaposan válogatott, az első tényleges katonaeztendejét letöltött, magyar nemzetiségű honvéd lehetett. Az őrsökhöz tartozó kisőrsök legénysége 8–10 főt számlált, akik egy tizedes vagy szakaszvezető parancsnoksága alatt, heti váltásban adták a nehéz szolgálatot. Az akkori Magyarország legmagasabb fekvésű határvadász őrs is Erdélyben, a 33. határvadász portyázó századhoz tartozó, Kelemen Cserbük 1862 magassági ponton telepített kisőrs volt.

A portyázás elsősorban az illegális határátlépések és a csempészet megakadályozására irányult, de fontos szempont volt a kémgyanús személyek kiszűrése és a kettős birtokosok tevékenységének ellenőrzése

²⁸ HL HM Igazoló Bizottság 1108. doboz, 9861. sz. (Sztán Péter honvéd anyaga)

²⁹ HL IX, hadtest, 27. sz. bizalmas hadtestparancsnoksági parancs, 1943.

³⁰ HL HM 43.000/eln. I/a.–1943. sz. szervezési rendelet térképmelléklete.

is. Ahol vasút és/vagy út vezetett keresztül a határon, ott a határvadászok a határrendőri kirendeltségekkel közösen látták el a legfontosabb feladatokat.

Az 1940–1944 közötti időszakban sajnos igen sok – nem egyszer halálos kimenetelű – határincidens történt a magyar–román határon, s ezek bekövetkeztében többnyire mindkét fél egyaránt hibás volt. A két fél közti általános rossz viszony és bizalmatlanság miatt a magyar határvadászok, csakúgy mint a román grancsárok gyakran mentek át a másik fél területére meghatározott felderítési céllal, vagy egyszerűen csak provokálni a másikat. Nem csak ebből származott baj, hanem a határvonalon történő, valóban véletlen át-tévedésnek is nem egyszer puska- vagy szuronyhasználat, esetleg kézigránátharc lett a vége. Az szerencsésebb volt, ha csak fogolyejtés történt, mint például 1941. február 12-én az Ojtozi-szorosban, amikor a 24. határvadász zászlóalj három katonája egy kilenc főből álló román tiszti sítjárórt kényszerített megadásra.³¹ Persze megtörtént ez fordítva is: 1942-ben a románok a 21. határvadász portyázó század kötelékébe tartozó egyik tiszti őrsparancsnokot „rabolták el”, akit szabadon bocsátása után le is váltottak beosztásából.

Az összetűzések nyomán mindig határértekezletet hívtak össze, de a román és magyar fél a legritkább esetben tudott egymással dűlőre jutni, sőt, az eseteket ugyancsak tárgyaló német–olasz vegyes bizottságnak sem sikerült a fegyverhasználatok többségének lefolyását megnyugtatóan tisztázni, s így az igazságot kideríteni.

Akadnak olyan határszakaszok is, ahol az érintkezés korrekt volt, a légkör szinte szívélyes, ami minden esetben a helyi magyar és román parancsnokon múlt. A 33. határvadász portyázó század parancsnokának, Éltető Gábor századosnak már 1940 decemberében, az első határtárgyaláson sikerült megállapodnia a vele szemben lévő grancsár század első emberével, hogy jó viszonyt tartanak egymással, s nem fogja egyik fél sem provokálni a másikat. Éltető százados olyan ajánlatot is tett, hogy ahol az egyetlen határősvény a Kelemen Cserbűkk közelében kacsaringózik, akár magyar, akár román területen, ott azt mindkét járőr használhassa, s találkozáskor inkább üdvözljék egymást, mint felszólítás nélkül löjjenek. A román grancsár század parancsnoka, Dumitru Dumitrescu százados teljes mértékben egyetértett a gondolattal, s amikor 1944 nyarán más szolgálati helyre irányították, Kosna román oldalán tartott tiszti búcsúebédjére is meghívta magyar kollégáját.³²

Sajnos jelenleg nem áll rendelkezésünkre megbízható adat annak tekintetében, hogy 1940. szeptember 5. és 1944. augusztus 25. között egészen pontosan hány szárazföldi határesemény történt magyar–román viszonylatban. Részadatokon alapuló becsléseink szerint ez akár a 200-at is meghaladhatja. Mindenesetre jellemző képet mutat a IX. hadtestparancsnokság 1943. szeptember 30-i egyik bizalmas hadtestparancsa. Az irat tanúsága szerint csak abban a hónapban a gyimesi határkörzetben szolgálatot teljesítő 32. határvadász portyázó század területén hat incidens következett be. Ennek során a század állományába tartozó határvadászok elfogtak hét grancsárt, illetve sikeresen visszaverték a magyar kisőrs-laktanyák elleni támadásokat. Helytállásukért 20 honvédet részesítettek hadtestparancsnoki dicséretben, illetve pénzjutalomban.³³

Együtt a harctéren

Amennyiben az eddig leírtak nem festettek volna egyértelmű képet a két ország meglehetősen fagyos viszonyáról, úgy azt gondolhatná a tájékozatlan olvasó, hogy ha Románia és Magyarország a tengelyhatalmak szövetségi rendszerében együtt küzdött a Német Birodalom oldalán a Szovjetunió elleni „keresztes hadjáratban”, akkor a harctéren is válllvetve aprították az ellenséget a derék magyar és román katonák. Azonban az 1941. június 22-e és 1944. augusztus 23-a közötti, alig több mint három esztendő során nem igen tudunk példát felhozni arra vonatkozóan, hogy szövetségesként magyar és román csapatok együtt harcoltak volna hadműveleti területen. Az előljáró, minden esetben német parancsnokságok kínosan ügyeltek arra, nehogy összekerüljünk. Természetesen az arcvonal mögött 20–30 km-re, vagy még távolabb

³¹ HL IX. hadtest, 7 sz. hadtestparancsnoksági parancs, 1941.

³² Éltető Gábor: *Csapattiszti emlékeim 1937–1945*. Kézirat, másolat a szerző birtokában. 165–167. o.

³³ HL IX. hadtest, 47. sz. bizalmas hadtestparancsnoksági parancs, 1943.

a fegyverek zajától, a hadtápkörletekben érintkezettek magyar honvédekkel a román katonák, s viszont. Előfordult ez az 1941. évi hadjárat során ugyanúgy, mint 1942–43-ban a 2. hadsereg kinttartózkodásakor, de nem tömeges méretekben.

Példának mindjárt idekívánkozik egy érdekes eset. Nem közismert tény az, hogy a második világháború során Magyarországtól legtávolabbra nemcsak Voronyezstől délre, a Don mentén lettek bevetve honvédeink, hanem a hazától nagyjából ugyanolyan távolságra, de az említett Don-szakasztól mintegy 500 km-re délre, Rosztov na Donu térségében is. Ahol a „csendes folyó” az Azovi-tengerbe torkollik, ott települt a magyar 101. vasútépítő zászlóalj parancsnoksága 1942 őszétől. 108. és 111. vasútépítő századai a Kubány vidékén tevékenykedtek: a Rosztov na Donu – Batajszk – Szosszika – Tyihoreck – Kropotkin, a Tyihoreck – Krasznodar és a Krasznodar – Uszty-Labinszk vonalakon végeztek híd-helyreállítási, újjáépítési, nyomtávát helyezési munkálatokat. Amikor a német 6. hadsereg sztálingrádi katasztrófája bekövetkezett, a gyorsan romló hadi helyzet miatt ezek a vasútépítő csapatok észak, majd nyugat felé a szárazföldön már nem tudtak visszavonulni. Ezért a Kaukázusban és a Kaukázus északnyugati előterében tevékenykedő német és román csapatok egy részével együtt a Tamany-félszigetre, illetve az Azovi- vagy a Fekete-tenger valamely kikötőjébe próbáltak eljutni, hogy onnan tengeri úton evakuálják őket. Ekkor, 1943. februárban a fekete-tengeri Novorosszijszk kikötőjét már elérte 108. vasútépítő század parancsnokságánál jelentkezett 24 román katona. Hamarosan kiderült róluk, hogy székely fiúk, akik eredetileg a román hadseregben szolgáltak, s kérték felvételüket a magyar századhoz. A századparancsnok, Janik Dezső százados öntevékenyen magyar egyenruhába öltöztette és új nevekkel állományba vette őket. A történetet nemcsak mint szokatlan epizódot említettük meg, hanem annak érzékeltetésére is, vajon milyen lehetett a sorsa és „román katonatudata” a magyar nemzetiségű besorozottnak Mihály király hadseregében.³⁴

Különösebb összetűzésekről nem tudunk, pontosabban eddig csak egy eset ismert, az sem levéltári forrás alapján, bár a visszaemlékező által rögzített történet valódiságát nincs miért kétségbe vonunk. A történet szerint 1943 júniusában a keleti hadszíntéren tartózkodó 102/2. zuhanóbombázó század hajózószemélyzete átképzésen vett részt. Ezt követően a századból kijelölt tiszti és legénységi állomány Nyikolajevbe repült, hogy a németektől átvegye a 12 db új Junkers Ju-87 D típusú zuhanóbombázógépet. A nyikolajevi repülőtéren ugyanekkor román zuhanóbombázók is tartózkodtak, s a magyarokkal valami nézeteltérésük támadt. A magyar repülőkatona a kialakult csetepatéban a román zubósokat kiverték a legénységi étkezdéből. A csoport parancsnoka, vitéz Lévy Győző százados, a 102/2. zuhanóbombázó század elsőtisztje nem fenyegette meg beosztottjait.³⁵

Igen kevesen tudják, hogy a hadművelleti területen történt leghosszabb időtartamú és minden bizonynyal legszorosabb magyar–román együttműködés is a Fekete- és az Azovi-tenger medencéjéhez kötődik. A Szovjetunió elleni hadjárat megindulása után felértékelődött ez a térség, hiszen az ott harcoló csapatok tengeren történő utánpótlása kézenfekvő volt. Ebben részt vettek a magyar Duna Tengerhajózási Részvénytársaság hajói is, melyek a romániai Sulina, Brăila, Galați, Constanța kikötőiből futottak ki. A Duna-tengerjáró motorosok szállítottak hadianyagot Nyikolajevbe, Herszonba, Ogyesszába, később, az erőd eleste után Szevasztopolba, Novorosszijszkba vagy távolabbi azovi-tengeri kikötőkbe. Ugyancsak részben magyar hajók bonyolították sokáig az Azovi-tengeren a Jejszk – Mariupol „ingajaratot”. A hajók mozgását a német Fekete-tengeri Haditengerészeti Parancsnokság irányította, s a magyar hajók kíséretül gyakran kaptak román felszíni egységeket vagy tengeralattjárót. 1941. november 8-án az „Ungvár” Bugasz előtt füzéraknára futott, s a repülőbombát és repülőbenzint szállító hajó felrobbant. A túlélők mentésében román gyorsnaszadok is részt vettek. 1944 tavaszán, Szevasztopol kiürítésekor fordítva történt: részben magyar hajók menekítették a csapatokat és a felszerelést, így például a „Budapest” is. Május 6-án hajnalban 600 román hegyivadással a fedélzetén hajózott ki a magyar motoros Zentai János hosszújaratú tengerészkapitány parancsnoksága alatt. Az út során több légitámadást kaptak, ezek közül a legsúlyosabb az egyik kora délutáni volt. A szovjet 8. gárda csatarepülő ezred három [1–2 típusú csatarepülőgépe³⁶ bombát ugyan

³⁴ Zakariás Zoltán: *Honvéd vasútépítők*. Budapest, 1990, Szekér Információs R., 165–170. és 221. o.

³⁵ Tobak Tibor: *Pumák és a többiek*. Budapest, 1990. HungAvia, 58. o.

³⁶ Becze Csaba: *A magyar kereskedelmi tengerészei a második világháborúban*. Kézirat, másolat a szerző birtokában. 5. o.

nem vetett – talán bevetésből visszatérőben voltak –, azonban gépágyúikkal, géppuskáikkal többször végiglőtték a fedélzetet, ahol az összezsúfolódtott katonák közt csúnya pusztítást végeztek a sorozatok. A magyar légénység mindent megtett, hogy elsősegélyben részesítse a szerencsétlenül jártakat. A legsúlyosabb sebesülteket nem sokkal később a nyílt tengeren sikerült átadni a német haditengerészeti légierő egy repülőcsónakjának.

A bajtársias jelenetek mellett azért tudunk olyan esetről, ahol megmutatkozott a hagyományos magyar–román „barátság”: 1943 júniusában a „Budapest” a Bugon fölfelé hajózott Nyikolajevbe, amikor a partról géppuskával rájuk lőtt egy román járőr – a szemtanú szerint akkor, amikor meglátta a hajó magyar lobogóját. A fedélzeten szolgálatot teljesítő német légvédelmi tüzerek nem sokat teketóriáztak, s a hajóorrban elhelyezett 20 mm-es légvédelmi gépágyúval viszonyították a tüzet. A románok a parton kitűzték a fehér zászlót, s ezzel az ügy el volt rendezve.³⁷

1944: román–magyar háború

Amennyiben a két ország között meg lettek volna azok a feltételek, amelyek előrelépést jelenthettek volna a magyar–román kapcsolatrendszerben, úgy azok bizonyosan áldozatul estek volna a román kiugrásnak. 1944. augusztus 23-a nem kizárólag azt jelentette, hogy Románia kilépett a tengely szövetségi rendszeréből, hanem hogy a szovjet-angolszász koalíció oldalára állva ellene is fordult korábbi fegyvertársainak. Minthogy 1940 óta a román nemzet minden elvesztett területe közül Erdélyt mint a „románság szülőföldjét” fájalta legjobban, értelemszerű volt, hogy a királyi szóattal egyidejűleg végrehajtott fegyverfordítás első következménye román részről az első bécsi döntéssel elveit észak-erdélyi részek visszavételére irányuló törekvés lesz. Ez a – meg kell hagyni, ügyes – román politikai és katonai manőver nemcsak azt eredményezte, hogy a szovjet Vörös Hadsereg hirtelen a Duna-medencében termelt, hanem azt is, hogy a Kárpát-medencét elérő második világháború egy kis szeletében egyszersmind magyar–román háborúvá is változott. Nyilvánvaló, hogy ez a helyzet a továbbiakban minden párbeszédet kizárt, fölöslegessé tett.

E rövid tanulmányban természetesen csak néhány szempontot vethettünk fel ebben az érdekes témakörben. Ahhoz, hogy jobban, akár monografikus igénnyel a mélyére hatoljunk a román–magyar katonai viszonyrendszernek, jóval alaposabb, részben interdiszciplináris vizsgálódások szükségesek. Mindazon tárgykörök, amelyek kimaradtak ebből a dolgozattól, egyúttal kérdésként fogalmazódnak meg:

A román reguláris és félkatonai alakulatok szám szerint mennyi és milyen retorziókat hajtottak végre az 1940 őszen kiűritendő területek magyar nemzetiségű lakosain, továbbá Dél-Erdélyben és az 1944. szeptember–októberi visszatérésükkor? Milyen volt a helyzete a dél-erdélyi magyarságnak 1940–1944 között a román királyi hadseregben? Milyen képet mutatnak a magyar–román határincidensek román szemszögből? Mit lehet tudni a Magyarország ellen vezetett román katonai felderítés munkájáról az 1940–1944 közötti években? Hogyan alakult a román nemzetiségi munkaszolgálatosok sorsa a M kir. Honvédségben?

Csak néhány volt ez a felvethető problémákból, megválaszolásukhoz mégis fáradságos munka szükséges. Nem egy esetben román levéltári forrásokat kéne megkutatni, s persze akad olyan kérdés, amelynek tisztességes megválaszolása mai ismereteink szerint nemigen lehetséges. Ha azonban e néhány epizód felvillantása érdeklődést váltott ki, s a teljesség igénye nélkül feltett kérdésekkel együtt hozzávetőlegesen kijelölte a kutatások további menetét, erőfeszítésünk máris nem volt hiábavaló.

³⁷ Juba Ferenc: *A magyar tengerészet a második világháborúban*. Kaposvár, 1993, Magyar Nemzeti Történelmi Társaság, 25–45. o.